

Din - Savaş İlişkileri ve Sulh Kültürü

Sevda Hüseyinova*

Religion - War Relations and Peace Culture

One of the most important problems of the modern era is the mutual influence of religion and war each other and the way to achieve peace between them. Many factors made influence on the connection of religion and war in different periods of historical development: for example, nature in very ancient times, the desire to organize politics and community in the middle ages, the civilization in the modern era. I argue that following are the affecting dynamics of relationship between religion and war: the transformations in the historical development of religious beliefs within and occurring changes in the war techniques by passage of time, the external factors affecting the religion and war, man's anthropological development, consciously or unconsciously false reflection of religious beliefs, and social and cultural aspects of development of humanity. Religion and war connections can arise in four ways: 1) War may be used an approving tool of religious beliefs. 2) War can be an actor to defense of religious belief. 3) Between non-religious war and religious events can be a mutual impact with ethical character. 4) Religion can be used for non-religious goals. So, interreligious dialogue is the best tool of acquiring the peace amongst the various religions.

Key words: Mutual influence of religion and war, interreligious dialogue, the peace amongst the religions, religious war, the relationship of religion and war.

1. GİRİŞ

Küreselleşme ve uygarlık arası bağlantıların yeni düzeyindeki modern dönemde ülkeler ve halklar arasındaki ilişkiler yeni, daha derin aşamaya geçti. Bu düzey çeşitli ülkeler ve halkları kültürel olarak bir araya getirirse de, diğer taraftan çelişkiler, çatışmalar ve savaşlar da yeni bir seviyeye geçer. İlgi alanları çatışması yerine, manevi değerler çatışması gelir. Uygarlık değerlerinde önemli rol oynayan dini değerlerin rolü ve çatışması sorusu esas söz konusu olur ve dünya görüşü çelişkilerinin temelinde durur. Uygarlıklar arası ilişkiler hakkında yeni kavramlar geliştiriliyor, hatta "uygarlıkların çatışması" gibi teorilerde dini-kültür değerlerinin uzlaşmaması fikri onaylanıyor. Bu nedenle din-savaş ilişkileri ve sulh kültürü sorunlarını incelemek çok önemlidir.

2. TARİHİ GELİŞİMDE DİN VE SAVAŞ

Eğer kültürel ve sosyal gelişim süreçlerini incelemek istersek, arkaik toplumlarda savaş ve dinin iletişim dinamiğine en etkili güç, mevcut dinlerin karakteri ve ilkel savaş teknolojisi idi. Fransız alimi Raymond Aronun yazdığına göre, arkaik toplumlarda savaşların nedenleri olarak savunmak, yarış isteği, topraklar, kadın ve kulların ele

* AMEA Felsefe ve Siyasi-Hükuki Tetkikatlar Enstitüsü.

edilmesi ile aynı zamanda dini amaçlar da kendini göstermekteydi. Bir sıra toplumlar dini ayin ve merasimlerini hayata geçirmek amacıyla yabancı toplumlardan olanların kesik başları ya da cesetlerini elde etmek uğrunda savaşırlardı. ¹ Alman alimi Lipse (Julius E. Lips) göre, bu insanlar başı runun kaynağı saydıkları için daha çok kesik baş ele geçirmek isterlerdi. ² Güney Amerikada kafa derisinin elde edilmesi için mücadele uzun yüzyıllar sürmüştür. Dünyada yüksek kültür türü gibi değerlendirilen Maya kültüründe acımasız ayin ve merasimler vardı. “Bonampak” adlı mabet üzerindeki şekiller onların insan kurbanı gibi acımasız merasimlerinin olduğunu kanıtlar. ³ Amma göçebe söylenerek, kültürü değerlendirilmeyen eski Türklerin buna farklı yaklaşması vardı. Eski Türklerin savaşla ilgili dünya görüşlerinde de doğanın etkisi güçlüydü. Eski Türkler gökyüzünün yüce ruhu, tek, her şeyin yaratıcısı Tengri’ye inanırlardı. Aynı zamanda doğaya çok önem verirlerdi. Savaş ile ilgili olarak, bu inançlar Türkleri çok etkiliyordu. Atalarının ruhlarına dua eden Türkler inanırlardı ki, bu ruhlar düşmana karşı bir güç olarak savaşlara iştirak eder, düşman ordusunun mağlup edilmesine yardımcı olurlar. ⁴ Türkler onlarla birlikte doğa ruhlarına da dua ederlerdi. Bazı gezegenleri, yıldızları kutsal sayarlardı. Onların dünya görüşüne göre gökyüzünün yüce ruhu Tengri her şeye ruh, hayat gücü veriyor. İnsan “Kut”u kuş biçiminde ölümden sonra gökyüzüne uçar. Savaşçının öldürdüğü düşmanları simgeleyen balballar ölümden sonraki hayata inancı ifade ediyordu. Balbal olan düşman o bir dünyada da ona hizmet eder. ⁵ Türkler inanırdılar ki, düşman ordusunun mağlup edilmesi Tanrının iradesi ile gerçekleşir. Orhon kaynaklarında yazılmıştır: “Babam Kağan kırk yedi defa sefere çıktı ve yirmi muharebede dövüştü. Tanrı onu uygun görmüş olduğundan o, imparatorluğu olanları imparatoruz kıldı; kağan olanları kağansız kıldı. Düşmanlarını sındırdı, onlara diz çöktürdü ve başlarını eğdi.” ⁶ Eski Türklerin inançları onların savaşta davranışlarını etkiliyordu. Bilge Kağan Türkleri göçebelikten vazgeçirip yerleştirmek, Orhon üzerinde Çin üsulu bir başkent inşa ettirmek, Budist ve Taoist tapınaklar, manastırlar yaptırmak istemişti. Müşaviri Tonyukuk bunun büyük bir hata olduğunu göstermiştir. Onun düşüncesine göre Türklerin en büyük avantajı hareket serbestlikleriydi. Tonyukuk demiştir: “Buda ve Lao-tsöye gelince, bunlar insanlara yumuşaklık ve tevazu öğretirler; böyle şeyler savaşçılara göre değildir.” ⁷ Türk Tabgaç kralı Tora Tao (423-452) kendisi yeterince Çinlileşse de ordusunun Türk gücünü kaybetmemesi için onun Çinlileşmesine izin vermemiştir. Ama halefleri döneminde Çin kültürünü ve Buda dinini benimseyen Tabgaçlar Türk atalarının askeri kudretini kaybetti. Aynı hikaye asırlar boyunca Kitaylar, Curçatlar, Çengizhanlılarda da tekrarlanmıştır. Fransız alimi Rene Grousset yazıyor ki, “Bir defa Bodhisatvanın merhametine değen bu eski fakat korkunç askerler “Sramana”ların insani bildirileri karşısında öylesine hassas oluyorlardı ki, sadece soylarına ait savaşçılığı değil kendi öz varlıklarının savunmasını bile unutuyorlardı.” ⁸

1 Раймон Арон, “Война и мир между народами”, NOTA BENE, Москва, 2000, стр. 417.

2 Юлиус Липс, “История древних цивилизаций”, Полигон, Санкт-Петербург, Москва, 1998, стр. 433.

3 Владимир Кузьмищев, “Тайна жрецов майя”, Молодая гвардия, Москва, 1975, стр. 98.

4 Yaşar Kalafat, “Doğu. Anadolu da Eski Türk inançlarının izleri”, Levent Ofset, Ankara 1995, s.128.

5 Doğan Avçioğlu, “Türklerin Tarihi” (Birinci kitab), Yaylacık matbaası, İstanbul, 1999, s.347.

6 Rene Grousset, “Bozkır İmparatorluğu”, Ötüken neşriyyat, İstanbul, 1999, s.115.

7 Rene Grousset, a.g.e., s.119.

8 Rene Grousset, a.g.e., s.80.

Göründüğü gibi bu dönemde artık dinin savaşa yönelik etkisi görünüyordu. Bu ilişki esasen tüketici karakterli idi. Din savaşta zafer için bir araç idi, savaş ise dini törenlere esirler almak için araçtı. İnsan doğaüstü güçten savaşta zafer için yardım bekliyordu. Doğaya karşı yönelik insan, dünya görüşü etkisi altında “din-savaş-doğa” sisteminde hareket ediyordu. Dünyada ileri uygarlıkların yansımaları olan ilk devletler ortaya çıktığında bile, güçlü doğa etkisinde olan bu sistem büyük değişikliklere maruz kalmadı. Ama devletlerin kuvvetlenmesi ve genel olarak toplumun teşkilinin başka şekline geçiş ile ilgili bu dinamikler yeni, “din-savaş-siyaset” sistemi çalışmasına başladı. Artık diğer hedefler, siyasi planlar dini doktrinlerle gizlenir. Fiziksel şiddetin arttığı görünür, siyasi hedefler için bir araç olarak şiddet kullanımı kolaylaşır. Bu Haçlı Seferleri ve İslamın genişleme dönemidir. Avrupalı Hristiyanların Müslümanların elindeki Ortadoğu toprakları (Kutsal Topraklar) üzerinde askeri ve siyasi kontrol kurmak için düzenledikleri askeri akınlar olan Haçlı Seferlerinin (1095-1270) nedenleri arasında dinsel inanç, Hristiyanların dinlerince kutsal sayılan Kudüs ve Filistinli Müslümanlardan geri almak istemeleri olmuşsa da bunun siyasi nedenleri de vardır: Müslümanlardan, Büyük Selçuklu Devletinin güçlenmesinden kaynaklanan korku ve endişe; Papa ve din adamlarının güçlerini arttırmak istemeleri; Avrupa'nın içinde bulunduğu yoksulluk, toprak elde edemeyen soyluların toprak isteği; Ticaret yollarını, doğunun zenginliklerini ele geçirmek istemeleri önemli bir rol oynadı. Özellikle IV Haçlı Seferinde onların ve Papanın dinle ilgisi olmayan amaçları net olarak görüldü.⁹ Avrupalı bilim adamlarının varsaydıklarına göre, Haçlı Seferleri hakkında düşünceler şövalyelerin ekonomik ve sosyal problemleri ve kişisel motifleri ile de güçlendirilirdi. Ancak, manevi motifler esas kalmaktaydı. Fransız alimi Goffun (Le Goff Jacques) yazdığına göre, 1095 yılında Papa Haçlı Seferi için çağrıda bulunduğu zaman onun amacı sadece Filistin arazisi değil, aynı zamanda saldırganlığı iç Hristiyan çatışmasından dışarıya taşımak, fazla nüfus için Hristiyan Batısından kenarda topraklar bulmak ve bu durumun oluşturduğu tutkuyu sakinleştirmek istiyordu.¹⁰

Cihad sorununa geldikte ise, onun hakkında düşüncelerin farklılığına rağmen, İslam dininde Cihad çoğunlukla müslümanın ruhi-manevi gelişimi için bir çaba ve düşmanla silahlı mücadele gibi değerlendiriliyor. Manevi Cihad, bütün Müslümanların kendi nefsi arzularını gemlemek amacıyla yürüttükleri manevi bir savaştır. “Cihad-ı ekber”in amacı, her mümin için nefis ve şeytan ile ömür boyu mücadele etmek, faziletli ve kamil bir müslüman olmaktır. İslamda asıl olan silahlı savaş değil, barıştır. Fakat insanlara zulmedilmesi veya bir devletin başkasına saldırması gibi durumlarda İslam savaşa izin verir. “Kendilerine savaş açılan kimselere, zulme uğramaları sebebiyle savaşmalarına izin verildi.” (Hacc Suresi, 39) ¹¹; “Sizinle savaşanlarla sizde Allah yolunda savaşın. Haddi aşmayın. Allah haddi aşanları sevmez.” (Bakara Suresi, 190)¹² Müslüman ilahiyatçıları bu sözün Kur'an anlamına esaslanarak Cihad hakkında özel talim hazırlamışlar. Burada Cihadın bir kaç anlamı belirlenmiştir:

9 Робер де Кларн, “Завоевание Константинополя”, «Наука», Москва, 1986, с.30

10 Гофф Ж.Л. Введение / Формирование европейской идентичности / История человечества, Т. 3, Изд. дом МАГИСТР-ПРЕСС, Москва, 2003, с. 216

11 Qurani-Kərim, Azərnəşr, Bakı, 1992, s. 315.

12 Qurani-Kərim, s. 27.

manevi gelişme, İslamın dinç şekilde yayılması, İslam kurallarını bozmuşların cezalandırılması, kafirlerle siyasi mücadele. Genel olarak, Cihad Allah yolunda çaba gibi açıklanmaktaydı. Ancak, koşullar ve ilahiyatçıların düşüncelerinden asılı olarak bu sözün değişik anlamlarından biri ön plana çekilmekteydi. Aynı zamanda vurgulamak gereklidir ki, tarihi durum da bu fikrin içeriği ve hayata getirme usullerine geçti etkisini gösteriyor. İslam genel din esasında insanları toplasa da her halde onlar arasında fikir ayrılığı, düşünce farkları, olaylara farklı yanaşmalar vardır. İlk İslam alimleri düşmanın yalnız kafir olduğu için Cihadın ilan edilmesine karşı çıkıyorlardı. Onların düşüncesi ile kafirlere karşı hoşgörülü olmak lazımdır, savaşa ise ancak "Dar el harab" sakinleri İslamla çatışmaya kalktıkları zamanda başlamak olur. Ebu Hanife (699-767) Cihada bu şekilde yanaşsa da sonralar Şafii (767-820) Cihada yanaşmada daha sert konum aldı. Onun düşüncesi ile Cihadın bütün anlamı yalnız kafirlerin İslam devletçiliğine karşı çatışmada olduğu şartlarda değil, onların İslama inançsızlığına karşı savaştır.¹³ Professor, doktor Mahmud Hamdi Zakzuk Cihadın esasları hakkında yazıyor ki, İslam kutsal savaş terminini tanımıyor. İslam yalnız kanuni ve kanunsuz savaşı tanımaktadır. "Cihad" terminini çoğu zaman doğru anlamıyorlar. "Cihad" çaba demektir. Buradan böyle bir sonuç çıkmaktadır ki, Cihad bir taraftan insanın kendi alçak tutkularıyla savaşıdır, başka taraftansa Cihad adaletli savaştır. Malumdur ki, İslamda birinci tip Büyük Cihad adlanıyor. İnsanın kendi alçak tutkularıyla, içgüdü ile savaşını, bu tutkuların aradan götürülmesi, kendisinin haset ve nefretten serbest olmasını oluşturur. Böylece, insan Allaha yakın olur. İkinci tür Küçük Cihad, yani din namine adaletli savaş adlanmaktadır.¹⁴

Cihada yanaşma yalnız müslüman alimlerinin farklı şekillerde konuya yanaşmalarından asılı değildi. Örneğin, Haçlı Seferleri Cihada yanaşım konusunda bir sıra değişikliğe neden oldu. Bunu Avrupa bilim adamları da itiraf ediyor. A. Domaninin yazdığına göre, bu seferlere kadar Cihad düşüncesinin esasını insanın kendi içinde savaş teşkil etmekteydi, dış savaş ikinci dereceliydi. İslam "Kitab ehlini" düz yolla adımlayan, amma bu yolda yanılanlar hesap ediyordu ve onları zorla İslama dönüştürmeğin aleyhine idi. Birinci Haçlı Seferi meseleyi köklü değiştirdi. Kutsal Bernar tarafından ilan edilmiş ve şövalye-rahibler tarafından kabul edilmiş "Kutsal savaş" düşüncesi ise müslümanlardan beraber cevap talep etti.¹⁵ Düşünüyorum ki, tarihte Cihad adı ile yapılan savaşların çoğu bir taraftan Müslümanlara zulmedilmesi ve inançlarını diledikleri gibi yaşamalarına engel olunması halinde, başka taraftan toplumu sosyal şekillendirme için yapılmıştır.

Bu tarihi dönemle ilgili, aynı zamanda dikkate alınmalıdır ki, kültürel ve sosyal gelişme sürecinde değişen insan giderek artan şiddet olaylarının manevi tarafı ile ilgili düşünmeye başlıyor. Ortaçağ döneminde bu olay özellikle net göründü. Bu dönemde din ve savaş bağlantıları bir taraftan dini inancın temelinden gelen

13 Мухаммад бин Абдурахман аль-Хумейнис. Вероубеждение четырёх имамов: Абу Ханифы, Малика, аш-Шафии и Ахмада-<http://molites.narod.ru/akyda/akida4imam.htm>

14 Махмуд Хамди Закзук, "Отпор Ислама попыткам его дискредитации", Апрель 2000 г.- <http://molites.narod.ru/otpor/index.htm>

15 Александр Доманин, "Крестовые походы. Под сенью креста", ЗАО «Центрполиграф», Москва, 2005-<http://a-nomalia.narod.ru/CentrKrest/15.htm>

eylemlerle bağlıydıysa, diğer taraftan konunun manevi ayrıntılarına mantıklı yaklaşım vardı. Dinin inaklarından doğan düşünceyle savaş en büyük kurban-insan hayatını gerektirdiğinden, Cennet elde etmek için araç gibi bir rol oynamaktaydı. Fakat aynı zamanda, insanlar bir daha vahşi içgüdülerinin yeni zamana adapte şeklinde çıkışına koşullar yaratıyorlar. XVI-XVII-ci yüzyıllarda tüm Hristiyan iç din savaşları korkusunu yaşamış Avrupa, tarihin bu yeni döneminde çıkış yolunu laiklikte görür. Bu dönemde dini hoşgörü ilkelerinin felsefi açıklama dalgası başlanır. Bu fikir modern Avrupa sosyal düşüncesinin de temelinde durur. Ama modern Avrupa düşüncesinde bazan demokrasi ve dini hoşgörüye yalnızca Batı kurumlarının diğerleri taraftan benimsenmesi şeklinde bakılıyor. Kültürel değerler sisteminde tek kutuplu küreselleşmeğe çalışılıyor.

Çağdaş dünyada, insanların daha büyük toplumlarda öz bilinci ile, “din-savaş-siyaset” sistemi sırasına yeni aktör - uygarlık da katıldı. Aslında uygarlık sorunu ilk olarak siyasi hedefler için ortaya atılmıştır. Ancak o gelecekte din ve savaş sisteminden siyaseti çıkararak “din-savaş-uygarlık” sistemi oluşturabilir. Bu sistemde ana dikkat kültüre verilir. Savaşta ise ana dikkat fiziksel yıkıma değil, sosyal yıkıma verilir. Bu zaman din ve savaş ilişkisi sistemine daha büyük toplumlar katılıyor. Bu toplumlar arası çatışmalar arttıkça, insanlığın geleceği için tehlike daha fazla arta bilir. Bu tehlike önünde sorumluluk duygusunun da artması kaçınılmazdır. Savaşta fiziksel şiddet yok, simgesel şiddet kullanımı bir taraftan savaşın kültüre yönelimi, diğer taraftan topluma gelen tehlike korkusunun sonucu oldu. Bu şiddet türü psikolojik ve bilgi mücadelesinin orijinallığı hesabına hedeflere daha kansız ulaşmak imkanı yaratıyor. Bu zaman saldırıya maruz kalan ülkenin manevi temelleri büyük kültürel dönüşümler aracılığıyla dağıtılıyor. Fransız sosyolog Pyer Burdye (Bourdieu) tarafından toplum hayatıyla ilgili işletilen bu kavramı, Raymond Aron gerçek olarak fiziksel şiddet kullanmadan, fiziksel şiddet simgeleri dahil simgelerle (kültürle) manevi şiddet göstermek gibi değerlendiriyor.¹⁶ Ama dinin gizli, anlaşılmaz bölümünün karakteri ve insanlık için tehlike korkusu siyasetçiler için süreçleri istedikleri gibi yönetmek fırsatı vermiyor. Şimdi toplumlar bir taraftan büyük bir topluluk olarak farklarını anlıyor, diğer taraftan, bu farklarla barışçı bir ortamda yaşama ihtiyacı duyuyorlar. Süreçler uygarlıklar arası ilişkilerden “insan-uygarlık” boyutuna geçiyor. Bununla birlikte din ve savaş ilişkilerinde yeni “din-savaş-insan” sistemi ortaya çıkabilir. Bu aşamada eğer insanlar istiyorlarsa savaşa sınır koyabilir veya toplum hayatından onu uzaklaştırabilirler.

3. DİN-SAVAŞ İLİŞKİ DİNAMİKLERİ VE SULH YOLLARI

Tarihsel gelişimde olan prosesleri izlersek göre biliriz ki, din ve savaş ilişkisi dinamiklerini etkileyenler bunlardır:

- Tarihsel gelişimde dini inanç içi meydana gelen dönüşümler - Dini süreçlerde gizli karakterli dönüşümler oluşuyor. Mevcut dinlerin istikrarlı dogmatik-kutsal bölümü hariç, dinin sosyoal-kültür bölümünde zaman kültürüne uyum oluşabilir.

16 Ерасов Борис Сергеевич, “Сравнительное изучение цивилизаций”, Аспект Пресс, Москва, 1998, стр. 309.

- Tarihsel gelişimde savaşta meydana gelen dönüşümler - Savaşta maddi ve manevi gelişim ile dönüşümler oluşuyor. Bu dönüşümler savaşın güc ve şekillerinin çeşitlilik artımı ile bağlı oluşuyor.
- Din ve savaş kenardan etkileyen faktörler. Bu faktörler bir yandan insanın antropolojik gelişmesi, dini inançların bilinçli olarak veya bilinçsizce yanlış yansımasından doğmuştur. Diğer yandan insanlığın sosyal-kültür gelişmesi ile ilgili idi. Bu geliştirmede din ve savaş ilişkilerini ilk çağlarda insan-doğa bağımlılığı, devlet ortaya çıktıktan sonra siyasi etkenler, modern dünyada ise küreselleşme ve uygarlıklar arası ilişkilerin yeni seviyesi etkiliyor.

Görüldüğü gibi tarihsel gelişimde din ve savaş ilişkilerinin dinamikleri iki şekilde değişiyor:

- İç sistem değişiklikleri: din ve savaş olaylarının kendi durumunda ortaya çıkan değişikliklerle ilgilidir.
- Dış sistem değişiklikleri: etkileyici sosyoal - kültürel faktörlerde ortaya çıkan değişikliklerle ilgilidir. Bu halde doğa, toplum, politika, genel olarak uygarlık kültürü, insanın antropolojik gelişmesi araç faktörü haline gelir.

Din ve savaşın ilişki karakteri hakkında konuşurken unutulmamalıdır ki, bu etki dört şekilde ortaya çıkabiliyor:

- Savaş dini inancın onaylama aktörü olabilir.
- Savaş dini inancı savunma aktörü olabilir.
- Dini olmayan savaş ve din olayları arasında karşılıklı etik karakterli etki olabilir.
- Din, dini olmayan hedef için araç olabilir.

Alimlerin büyük bir grubu insanın saldırgan davranışlarının biyolojik aktörlerle alakalı olduğunu düşünmektedir. Sosyal psikoloji üzere uzman, Amerikan alimi D.Mayers (David G. Myers) yazıyor ki, insanın doğuştan saldırgan tabiatlı olması düşüncesinde olan alimlerden Ziqmund Freyd saldırganlığın nedenini ölüme meylenmede, K.Lorens (Konrad Zacharias Lorenz) ise savunma için adaptasyonda görüyordu. Saldırganlık enerjisinin tedricen boşaltılmasını teklif eden K.Lorensden farklı olarak D.Mayersin düşüncesine göre “savaş bile ... insanı saldırgan hislerden kurtarmıyor. İstatistikler gösteriyor ki, savaştan sonra öldürülen insanların sayısı keskin şekilde artır.”¹⁷ Amerikan alimleri R.Beron ve D.Riçardson ise bu düşüncededirler ki, biyolojik aktörler etki gösterse de insanın saldırganlığa meylini içgüdü davranış saymak olmaz. Onların yazdıklarına göre probleme sosyal yaşanmanın taraftarı olan bir sıra alimlerin düşüncesine göre insan yalnızca kendini seyretmeden değil, başkalarını seyretmeden de saldırganlığın belirli gelir getirdiğini göre biliyor Burada K.Lorensin sözleri hatırlanır “... dövüşken dinler hala en büyük siyasal başarı kazanır.”¹⁸

17 Дэвид Майерс, “Социальная психология”, Питер, Санкт-Петербург, 2002- <http://www.raop.org/library/files/>

18 Лоренц К. “Агрессия” (так называемое «зло»): Пер. с нем., Прогресс; Универс, Москва, 1994. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Lorenc/_Agress_Index.php

Bu psikolojiden nasıl kurtulmalı? Nedenlerinden asılı olmayarak her hansı dinsel çatışmanın karşısını nasıl almalı? Düşüncelerindeki farklılara rağmen bilim adamları çıkış yolunu dinler arasındaki dialogda görüyor. Bu dialoga yaşamada da farklı düşünceler vardır. Örneğin, “Küresel etos” projesi ile tanınan İsviçre ilahiyatçısı Hans Kyung (Alm. Hans Küng) konuya yaklaşmasını böyle ifade ediyor:

- Dinler arasında barışın olmaması uygarlıklar arası savaşlara neden olur;
- Dinler arasında diyalog olmadan dinler arası barış mümkünsüzdür;
- Bu diyalog ise bu ve ya diğer dinin esasını incelenmeden mümkün değil.¹⁹

Çağdaş Amerikan alimi, felsefe doktoru L.Gerret (Leroy Garrett) buna böyle yaklaşır ki, ilahiyat yok, genel küresel etik konumundan bakılırsa barış gerçekleşen maksattır. İlahiyat meselelerinde ise farklar çok olduğundan, burada gerçek barışı beklemek olmaz. Buna yalnız küresel etik izin verir. Bu yönünde hareket etmek için esas dikkat dinler arası diyaloga verilmelidir.²⁰ Azerbaycanlı professor, felsefe elmi doktoru Rebiyyet Aslanova yazıyor ki, “Savaş kültürü” toplumun düşüncesinde bin yıllar boyu derin kök atmıştır. Onun aradan kaldırılması bir kaç nesillerin gönüllü, ciddi diyalogunu talep ediyor.²¹

Söylenildiği gibi çatışma psikolojisini ortadan çıkarmak, barış felsefesi aşılacak zor olmakla birlikte daha fazla zaman gerektirir. Düşünüyorum modern dünyada istikrarlı bir barış için, bu ilkelere bağlı kalmak gerekir:

- İnanmak gerekir ki, modern dünyada dinler arasında barış olmadan kalıcı sulh olamaz. Dinler arası ilişkilerde barış olayına yalnızca savaşın olmaması gibi değil, aynı zamanda karşılıklı anlayış ve saygı tarafından bakmak gerekiyor. Düzenli manevi ilişkinin varlığı bu ilişkilerin en üst düzeyinde olmalıdır.
- Dini barış elde edilmesi için dinler arasında diyalog olması gerekmektedir. Diyalog dini kuruluşlar, dini temsilcileri arasında yürütülen olursa da, diyalog için tüm toplumun katılımı gerekiyor.
- Diyaloga dinsiz taraf – ateistler dahi katılmalıdır. Dini inancılı insanlar anlamalıdır ki, ateistlerin bir çokunu manevi değerleri genel olarak reddetmiyor. Esas soru dindarlarla ateistler arasında temel değerleri bulmaktır.
- Gelecek nesil yetiştirmede diğer dinlerin hiçbirine düşmanca yaklaşma değil, hoşgörü, iyi niyet, karşılıklı saygı olmalıdır.
- Adaletle dayalı uluslararası hukuk farklı dinlere ait ülkelerin arasında barışta garantör olur. Bunun nedeni odur ki, uluslararası ilişkilerde farklı dinlerden insanlar adaletin ihlalinde çok duyarlıdır. Bu nedenle, temelinde adalet ve hukuk ilkeleri duran toplumlarda dini savaş fırsatı azdır.
- Yalnızca hümanist toplum uzun süre barış içinde olabilir. Dinler arası sorunlar güç kullanılmadan çözümlenmelidir, bunun için politik çözümler aramak gerekir.

19 Лерой Геррет, “Мир на земле через глобальную этику” – <http://www.creationism.org/crimea/text/114.htm>

20 Лерой Геррет, а.е.е.

21 Рәбиyyət Асланова, “Qloballaşma və mədəni müxtəliflik”, Elm, Bakı, 2004, s.165.

- Kalıcı bir manevi birlik için dinlere ortak bir zemin bulmak gerekir. Bunun için insanlar sentetik manevi değer sistemi aramak zorunda değiller. Dinler içinde böyle bir temel var, insan farklara dokunmadan da bu temeli bulabilir.
- Felsefi formüller insanların dünyaya bakışını çok etkiliyor. Bunun için onların insanlara sunulmasına dikkat edilmelidir.

4. SONUÇ

Tarihsel süreç boyunca din ve savaş faktörleri bir birini etkilemiş ve bu toplum hayatındaki hadiselerde ciddi şekilde yansımıştır. Hem din ve savaş olayları, hem de onların kenardan farklı iktisadi, politik ve diğer nedenlerle etkilenmesi olayları toplum hayatında önemli bir rol oynuyorlar. Burada istenilen tarihsel aşamada yaşayan insanın ruhsal alemi ve dönemin karakteri de iz bırakıyor. Bu nedenle din ve savaşın karşılıklı etkisinin mekanizması ve karakterinin öğrenilmesi çağdaş dünya hadiselerinin gerçeğini anlamağa ve bir çok prosesleri yöneltmeye yardım edebilir. Unutmamak gerektir ki, çok zaman politik nedenler din perdesi altında gizlenilir. Buna göre istenilen dini hareket arkasındaki nedenlerin araştırılması gereklidir. Bu diğer hedefler için dini hislerden istifadenin karşısını alar, dayanıklı sulh için şart olur.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR:

1. Yaşar Kalafat Doğu, “Anadoluda Eski Türk inançlarının izleri”, Levent Ofset, Ankara, 1995.
2. Doğan Avçuoğlu, “Türklerin Tarihi” (Birinci kitap), Yayılcık matbaası, İstanbul, 1999.
3. Rene Grousset, “Bozkır İmparatorluğu”, Ötüken neşriyyat, İstanbul, 1999.
4. Qurani-Kərim, Azərnəşr, Bakı, 1992.
5. Rəbiyyət Aslanova, “Qloballaşma və mədəni müxtəliflik”, Elm, Bakı, 2004
6. Бэрон Роберт, Ричардсон Дебора, “Агрессия”, Питер, Санкт-Петербург, 2001.
7. Владимир Кузьмищев, “Тайна жрецов майя”, Молодая гвардия, Москва, 1975.
8. Гофф Ж.Л. “Введение / Формирование европейской идентичности” / “История человечества”, Т. 3, Изд. дом МАГИСТР-ПРЕСС, Москва, 2003.
9. Ерасов Борис Сергеевич, “Сравнительное изучение цивилизаций”, Аспект Пресс, Москва, 1998.
10. Раймон Арон, “Война и мир между народами”, NOTA BENE, Москва, 2000.
11. Робер де Клари, “Завоевание Константинополя”, Наука, Москва, 1986.
12. Юлиус Липс, “История древних цивилизаций”, Полигон, Санкт-Петербург, Москва, 1998.

13. Мухаммад бин Абдурахман аль-Хумеййс. Вероубеждение четырёх имамов: Абу Ханифы, Малика, аш-Шафии и Ахмада-<http://molites.narod.ru/akyda/akida4imam.htm>
14. Махмуд Хамди Закзук, “Отпор Ислама попыткам его дискредитации”, Апрель 2000 г.- <http://molites.narod.ru/otpor/index.htm>
15. Александр Доманин, “Крестовые походы. Под сенью креста”, ЗАО «Центрполиграф», Москва, 2005- <http://a-nomalia.narod.ru/CentrKrest/15.htm>
16. Дэвид Майерс, “Социальная психология”, Питер, Санкт-Петербург, 2002 - <http://www.raop.org/library/files/>
17. Лоренц К. “Агрессия” (так называемое «зло»): Пер. с нем., Прогресс; Универс, Москва, 1994 -http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Lorenc/_Agress_Index.php
18. Лерой Геррет, “Мир на земле через глобальную этику” – <http://www.creationism.org/crimea/text/114.htm>